

Teorins pionjärer

Om introduktionen och receptionen av den moderna litteraturteorin i Sverige

Michael Gustavsson

Inledning

Bland humanistiska ämnen har litteraturvetenskap haft en särställning vad gäller teoriutveckling och teorireception från 70-talet och framåt. Hermeneutik, strukturalism och postmodernistisk teori fick bland akademiska ämnen tidigast genomslag inom litteraturvetenskap men har sedan efterhand spridit sig till andra humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen och förekommer idag till och med inom ämnesområden såsom vårdvetenskap och företagsekonomi. I det följande skall jag översiktligt försöka skissera den teoretiska utvecklingen, eller den så kallade "teoriimporten", inom det litteraturvetenskapliga ämnet, under framförallt 70- och 80-talen, och det är framförallt den svenska receptionen som står i fokus. Jag begränsar mig till introduktions- och etableringsfasen och berör i huvudsak de litteraturteoretiska pionjärerna på svensk botten.

Såväl hermeneutiken som strukturalismen har en lång historia men får genomslag i svensk litteraturvetenskap först under senare hälften av 1970-talet och när det gäller postmodernistisk teoribildning kommer genomslaget under början av 1980-talet. Litteraturteorins expansionsfas når sedan sin kulmen under slutet av 1980-talet, då mängden av teoretiska inriktningar är påfallande hög: strukturalism, narratologi, poststrukturalism, modern psykoanalys, modern feminism, hermeneutik, tematisk kritik, "reader-response criticism", receptionestetik, bachtinsk dialogism, intertextualitet för att nämna de viktigaste. Därefter under början av 90-talet infaller litteraturteorins konsolideringsfas. De riktningar som tidigare introducerats och etablerats befästs nu ytterligare. Intertextualiteten, den bachtinska dialogismen, feminismen, psykoanalysen och poststrukturalismen har fortfarande ett stort inflytande; strukturalismen, fenomenologin och hermeneutiken något mindre. Först senare under 90-talet får teoribildningar som postkolonialism och "Queer theory" ett genombrott.

I föreliggande artikel koncentrerar jag mig dock på introduktions- och expansionsperioden. Eftersom det i huvudsak är tankeströmningar som strukturalism, hermeneutik och poststrukturalism som inom litteraturvetenskapen förknippas med modern teori och med ämnets "teoretiska revolution" är det naturligt att starta i 1970-talet. Teori har naturligtvis alltid funnits inom ämnet i någon form men själva begreppet "teori" har

framförallt kommit att förknippas med den teoretiska nyorientering som skedde inom ämnet efter marxismens högkonjunktur och litteratursociologins framväxt under slutet av 60- och början av 70-talen – vilket också betyder att jag inte kommer att beröra den marxistiska litteraturteori eller litteratursociologin annat än som förelöpare för annan kontinental teori.¹

Liksom fallet var med marxismen beskrivs ofta den nyare teorin som en motreaktion mot en förhärskande tradition, av såväl anhängare som motståndare. För att få en mer allsidig bild av teorins genombrott och motiven för dess utveckling är det därför nödvändigt att göra några nedslag i litteraturämnets och humanioras tradition i Sverige.

Den humanistiska och litteraturhistoriska traditionen

Under slutet av 1800-talet är det historismen som dominerar den humanistiska forskningen, men rent metodiskt finns den stora likheter med 1800-talets andra stora vetenskapsteoretiska riktning, nämligen positivismen. Historismen hade rötter i den idealistiska traditionen, medan positivismen snarast kan härledas till upplysningstänkandet. Men det som förenar historister och positivisterna är deras syn på helhetens betydelse för förståelsen av det enskilda.² Även om historisterna uppfattade helheten som något idealistiskt och positivisterna uppfattade helheten som något materialistiskt, betonade bägge riktningarna utvecklingen och lagbundenheten inom den större helheten. Trots att det var positivisterna som framhöll naturvetenskapen som förebild för all annan vetenskap, var det i praktiken de idealistiska historisterna som utvecklade de empiriska undersökningsmetoderna inom humaniora, bland annat metoder för registrering och kategorisering av historiskt källmaterial, under 1800-talet. Historismen innebar med andra ord en skarp fokusering på enskilda fakta och detaljer. Inte minst därför kan man tala om en metodisk likhet med positivisterna. Sven-Erik Liedman menar till och med att historisterna är långt mer empiriska än positivisterna och att de empiriska metoderna främst utvecklades inom historismen.³

Men likheterna begränsas till det metodiska planet. Intresset för empiri handlar inte för historisternas del om att omfatta ett empiristiskt synsätt – den kunskapsteoretiska grunden var idealistisk. Samtidigt finns det mycket som talar för att de *empiriska* metodernas dominans inom humaniora efterhand öppnade vägen för *empiristiska* synsätt att göra sig gällande. Till skillnad från 1800-talets historism kan man inom såväl det svenska historieämnet, efter Lauritz Weibull, som det svenska litteraturhistorieämnet, efter Henrik Schück, se en tendens bort från historismens idealistiska förutsättningar och antaganden, men med en bibehållen metodisk empiri och källkritik. Dessa efterhand allt mer ”grundlösa” metodiska ideal skapar, kan man säga, ett kunskapsteoretiskt vakuum. Allt efter-

som historismen dränerats på idealistiska förutsättningar öppnas vägen för ett mer eller mindre utsagt empiristiskt fundament, inte minst under påverkan av nypositivisternas definition av vetenskaplighet, med krav på hypotesprövning, verifiering och objektivitet.⁴ Men positivismens och nypositivismens ideal kan naturligtvis inte tillämpas på samma sätt inom humaniora som inom naturvetenskaperna – humanioras objekt är för det mesta mer ”avlägsna” eller ”otillgängliga”. För att litteraturvetenskapen skall kunna rubriceras som positivistisk i modern mening borde hypotesprövning, experiment, verifierbarhetskriterier eller hypotetisk-deduktiva metoder och falsifierbarhet vara självklara beståndsdelar, såväl i dess praktik som i dess vetenskaplighetsnorm. Men positivismens *metodiska* vetenskapsideal förverkligas i själva verket i en försvinnande liten del av svensk litteraturforskning. Att tala om deduktioner eller verifiering av hypoteser i litteraturhistoriska eller textanalytiska sammanhang är ju av lätt insedda skäl befängt. Eftersom positivismen i väldigt liten grad utmärker praktisk litteraturforskning väljer jag att, till skillnad från Kurt Aspelin med flera (se nedan), i stället kalla den så kallade traditionella litteraturvetenskapens fundament empiristiskt.

Vad som är viktigt att påpeka är att detta fundament sällan har synliggjorts och att det ingick i många av de traditionella litteraturhistorikernas självbild efter Schück, att vara ”teorilösa”. Och det är kanske därför som litteraturforskningen så länge har gjort den märkliga åtskillnaden mellan litteraturteori och ”vanlig” litteraturvetenskap, som om den senare vore ”teorilös”, eller har använt uttryck som ”teorins intåg”, som om litteraturforskningen varit ”teorilös” innan dess.

När man talar om moderna eller nya teorier inom litteraturvetenskapen måste de ses i förhållande till det gamla, till en äldre tradition. Vad innebär då den traditionella litteraturvetenskapen? I *Textens dimensioner*, från 1975, försöker Kurt Aspelin, kanske den viktigaste introduktören av modern teori i svensk litteraturvetenskap, besvara denna fråga.⁵ Boken inleds med ett polemiskt bakgrundskapitel som tecknar det svenska litteraturämnets utveckling och den vid den tiden rådande situationen i svensk litteraturvetenskap: ämnet är enligt Aspelins mening teoretiskt oinitierat och metodiskt outvecklat. Avsaknaden av teoretisk och metodisk diskussion kan, menar Aspelin, ses som ett resultat av en lång och vetenskapsideologiskt homogen tradition.

Enligt Aspelin har den svenska litteraturhistorien fram till 1970-talet behärskats av en, vad han kallar, stark positivistisk tradition. Denna tradition, som enligt Aspelin influerades och präglades av Schück, utmärks, heter det, av dess avsaknad av teoretisk självreflektion. Aspelin säger: ”Schücks väldiga skugga faller över de följande generationerna av forskare. Det är allmänt sett den schückska versionen av litteraturhistorisk positivism [...] som enväldigt dominerar svensk litteraturhistoria en lång tid framåt.”⁶ Med vissa förändringar och specialiseringar inom ämnet

bibehålls denna tradition alltför länge, enligt Aspelin. Man kan se Anton Blancks, Martin Lamms, Albert Nilssons och Johan Nordströms arbeten som en utveckling av de komparativa och idéhistoriska metoderna inom svensk litteraturforskning. Fredrik Böök, Olle Holmberg, Henry Olsson blir, enligt Aspelin, företrädare för det genetiskt inriktade biografiskt-psykologiska arbetssättet och diktarbiografen/monografen blir den allt vanligare typen av avhandling. Men alla dessa specialiserade metoder är, enligt Aspelin, endast olika grenar av trädet positivism.⁷

Nykritikens metoder lockade visserligen Peter Hallberg och Staffan Björck att under 1950-talet bryta ny mark med undersökningen om romanens formspråk.⁸ Men dessa insatser leder på inget sätt till någon reformation av den svenska litteraturforskningen. Under 60-talet kan man skönja ett visst intresse för teoretiska och metodologiska frågor, menar Aspelin. Bland annat kan man hos bl.a. Erik Götlind, Sven Linnér och författarna till *Litteraturvetenskap. Nya mål och metoder* (1966) finna ett intresse för vetenskapsfilosofiska frågor; men alla dessa forskare förenas i en empiristisk och analytiskt färgad grundsyn som snarast förstärker den positivistiska traditionen.⁹ I synnerhet förstärks den motsättning mellan faktaorienterad vetenskap och litteraturkritik, som i vårt land snarast kan ses som en motsättning mellan traditionen och det ringa nykritiska inflytandet.

För Aspelin framstår traditionell litteraturhistoria såsom huvudsakligen positivistiskt influerad. Men den motsättning mellan tradition och förnyelse som Aspelin egentligen fokuserar är den mellan en genetiskt inriktad litteraturforskning (vad han kallar positivistisk) och en ahistorisk, systematisk verkcenterad metod. Med andra ord, den motsättning Aspelin stipulerar mellan traditionell litteraturforskning och modern litteraturteori handlar snarare om motsättningen mellan textexterna och textinterna studier, mellan genetiska förklaringsmodeller och systematiska. Men de vetenskapsteoretiska, och i grunden kunskapsteoretiska skillnaderna mellan dessa olika typer av metodik är nödvändigtvis inte så stora. Det finns ingen nödvändig motsättning mellan en systematisk, textcenterad metodik och en empiristisk vetenskapsteoretisk utgångspunkt.

Litteraturens teori

Trots svårigheten att definiera vad "traditionell" litteraturvetenskap egentligen betyder och vad som kan kallas för modern teori menar jag, till skillnad från Aspelin, att skillnaden mellan äldre och modernare teori i ämnet inte kan knytas till skillnaden mellan textanalys och empiri. Textanalysen har ett annat syfte och mål än exempelvis komparativa och biografiska studier, men är därför inte oförenlig med olika externa metoder. Textanalysen kan ta vid där den biografiska, komparativa eller historiska forskningen slutar; den kan också utgöra en förutsättning för eller

komplettera till exempel komparativa studier. Man kan tala om metodiskt skilda tillvägagångssätt, med olika undersökningsområden och resultat, men detta betyder inte att interna och externa metoder nödvändigtvis måste utgå från vetenskapsteoretiskt oförenliga utgångspunkter. Det betyder endast att man inte skall förväxla dem. Den motsättning som ofta utmålas mellan traditionell komparativ och genetisk litteraturforskning och textcentrerad forskning är, menar jag, inte den viktigaste skiljelinjen mellan traditionell litteraturvetenskap och modern teori. Den viktiga skiljelinjen är av epistemologisk, och inte metodisk art.

Det är framförallt den litteraturvetenskapliga traditionens empiristiska syn på kunskapens villkor, betingelser och möjligheter som den moderna teorin vänder sig mot och utgör ett brott mot. Med empirism avser jag i detta sammanhang den moderna 1900-talsempirism som kan härledas till en objektivistisk och realistisk åskådning. Den metodiska mångfald, som kännetecknar den empiriska litteraturforskningen, förutsätter i regel en gemensam syn på objektets beskaffenhet eller väsen (synen på objektet kan härledas till en ontologisk realism) och en gemensam syn på förhållandet mellan kunskapssubjekt och objekt (här: en empiristisk epistemologi).¹⁰ De så kallade ”traditionella litteraturvetenskapliga metoderna” – idéhistoriska, biografiska, komparativa med flera – förutsätter en empiristisk grundsyn, även om den inte uttrycks. Och denna empiristiska grundsyn är nödvändig att beakta för att förstå den moderna litteraturteorin och dess brott mot traditionen.

Den nyare teorins brott mot traditionen är framförallt ett brott mot empirismen. Speciellt poststrukturalistisk, hermeneutiskt och, i vissa fall, strukturalistisk teori vilar på i förhållande till traditionen radikalt annorlunda kunskapsteoretiska förutsättningar. Vad de så kallade traditionella metoderna inom ämnet såsom de har utvecklats i Sverige under en stor del av 1900-talet ytterst har gemensamt, oavsett hur mycket de skiljer sig åt för övrigt, är enkelt uttryckt uppfattningen att litteraturstudiet har externa avgränsbara objekt och att dessa objekt är tillgängliga för undersökning. Man skulle kunna ge den vaga benämningen ”traditionell litteraturvetenskap” innebörden att den i all sin heterogenitet förenas av en objektivism i denna bemärkelse. Den nuvarande ämnesbeteckningen har snarast skärpt denna traditionella uppfattning.

Vad som utmärker den moderna litteraturteorin däremot är att just denna empiristiska syn på objektet är ifrågasatt. Bland annat hermeneutikens och konstruktivismens syn på objektet är radikalt annorlunda den empiristiska synen. För hermeneutikens vidkommande är objektet intentionerat, det vill säga ett fenomen ovillkorligt kopplat till subjektet; för konstruktivismens del är objektet språkligt genererat, det vill säga objektet är alltid redan betecknat, det är givet i språket och kulturen; för empirismens del förutsätts däremot ett externt föreliggande objekt, som visserligen kan tolkas subjektivt och förstås kontextuellt, men den externa relationen

till objektet framstår här som ett nödvändigt kunskapsvillkor. Med andra ord lägger hermeneutiken, konstruktivismen och empirismen helt olika innebörder i objektsbegreppet.

Det kunskapsteoretiska brott som den moderna teorin fört med sig har också i högsta grad påverkat användningen av begreppet teori inom litteraturvetenskapens och humanioras sammanhang. Det är framförallt den epistemologiska användningen av teoribegreppet som sedan 70-talet kommit till bruk, teori i bemärkelsen åskådning eller synsätt, och inte de teoribegreppen som används i framförallt naturvetenskap och stora delar av samhällsvetenskap med bland annat innebörderna ”en samling påståenden som systematiserar vetandet inom ett visst avgränsat område”, ”förklaringsmodell”, ”hypotes” etc. Det är också därför teori särskiljs som ett speciellt område av litteraturvetenskapen eller inom humaniora i stort – teori förstås nästan uteslutande som epistemologi: teori handlar om synsätt och behandlar frågor om tolkning, mening och förståelse etc.

Den teoretiska trätan

Teoretiska och metodiska diskussioner har förts inom den svenska litteraturvetenskapen under lång tid och många har påtalat den länge förhärskande empiristiska (eller så kallade positivistiska) traditionen inom ämnet som en broms för den teoretiska förnyelsen, inte minst på grund av den avsaknad av teoretisk och metodisk diskussion som denna tradition, enligt vedersakarna, fört med sig. Men vetenskapsteoretiska och metodiska problem har faktiskt diskuterats inom disciplinen även decennierna före den moderna teorins intåg.

En intressant iakttagelse är att man strax före den moderna teorins genombrott kan skönja en skärpning av den historiskt-empiriska litteraturforskningens ideal i riktning mot scientism och positivism. 1961 ger Lars Lönnroth ut sin polemiska skrift *Litteraturforskningens dilemma* där han pläderar för en, vad man kan kalla, förnyad positivistisk metodik med en stark betoning på källkritisk historieforskning.¹¹ Ännu längre i riktning mot positivismens ideal går Peter Hallberg, Gunnar Hansson, Göran Hermerén, Karl Erik Rosengren och Jan Thavenius i *Litteraturvetenskap. Nya mål och metoder* (1966) som för litteraturvetenskapen försöker utveckla mer formella och kvantitativa metoder.¹² Även i *Forskningsfält och metoder inom litteraturvetenskapen* från 1970 finns en liknande scientistisk tendens där experimentell och kvantitativ forskning presenteras som metodiska nyheter.¹³ I ljuset av denna utveckling blir den moderna teorins brott mot traditionen än tydligare.

Den nya kontinentala teorin får under det scientistiska 60-talet knappt någon uppmärksamhet alls i större översikter eller handböcker, däremot uppmärksammas den i enstaka tidnings- och tidskriftsartiklar.¹⁴ Den första litteraturvetenskapliga handbok som berör modern teori är Inge Jons-

sons *Idéer och teorier om ordens konst. Från Platon till strukturalismen* (1971) som bl.a. tar upp strukturalismen, hermeneutiken och receptionsestetiken.¹⁵ I den andra omarbetade och utvidgade upplagan av *Forskningsfält och metoder inom litteraturvetenskapen* från 1974 introducerar också ett, i bokens sammanhang, avvikande hermeneutiskt perspektiv av Erland Lagerroth.¹⁶

Men den viktigaste pionjären och kanske den viktigaste introduktören av modern teori och metod i svensk litteraturvetenskap över huvud taget är, den redan omnämnde, Kurt Aspelin som tillsammans med Bengt A. Lundberg i och med utgivandet av *Form och struktur* (1971) öppnade portarna för den kontinentala teoribildningen, framförallt rysk formalism, strukturalism och semiotik, som tidigare inte varit lika lättillgänglig för en svensk läsekrets.¹⁷ Aspelin fortsatte sedan sin gärning som introduktör av framförallt strukturalismen genom att, också nu tillsammans med Lundberg, ge ut en samling av Roman Jakobsons viktigaste texter i översättning, *Poetik och lingvistik. Litteraturvetenskapliga bidrag valda av Kurt Aspelin och Bengt A. Lundberg* (1974). Ett år senare kom *Textens dimensioner. Problem och perspektiv i litteraturstudiet* (1975), som torde vara Aspelins viktigaste bidrag till diskussionen om teorins utveckling (eller brist på utveckling) inom den svenska litteraturvetenskapen.¹⁸ Ytterligare ett år senare ger Aspelin ut en antologi med centrala texter ur den semiotiska och strukturalistiska traditionen: *Tecken och tydning. Till konsternas semiotik* (1976).¹⁹

Parallellt med Aspelins introduktioner av kontinental teori inleddes vid början av 1970-talet en livlig debatt om litteraturvetenskapens innehåll, ändamål och legitimitet. Debatten inleddes på allvar i och med Kurt Aspelins pamflett ”Gunnar Hansson, dikten och upplevelserna” i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1971/72:2 och Gunnar Hanssons svar i samma nummer: ”Kurt Aspelin tecknar konturer”.²⁰ Aspelin formulerar här en skarp kritik av den i hans ögon positivistiskt präglade svenska litteraturforskningen och inleder därmed en debatt som fortgår under en stor del av 1970-talet. Debatten når en kulmen under mitten av 1970-talet, men inte bara på grund av Aspelins *Textens dimensioner*. Peter Hallberg till exempel skriver en kritisk artikel i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1974:5–6, ”Funderingar kring aktuell litteraturvetenskaplig terminologi”, som styr diskussionen mot den moderna litteraturteorins begreppsbildning och terminologi.²¹ Man kan redan vid denna tid skönja en polarisering i debatten mellan å ena sidan en falang öppen för modern teori som samtidigt ser positivismen uppenbaras överallt inom den traditionella litteraturforskningen och å andra sidan grindvaktare som värjer sig mot ”modeteoriernas” jargong, tungomålstalande och terminologiska fäbless.²²

Debatten om modern teori och traditionell positivism intensifieras i och med Tomas Forsers artikel ”Till frågan om den goda metodiska trätan” i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1976:1.²³ Forser menar här att den

svenska litteraturforskningens vetenskapsfilosofiska fundament är positivismen och att den dessutom utgör en reduktionistisk norm för vad som skall gälla för godtagbar forskning.²⁴ Som följd av diskussionen om positivismen förs debatten in på frågan om begreppet vetenskaplighet i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1976:4 med fyra bidrag. Först Ingemar Algulins artikel ”Vetenskaplig kris eller vetenskaplig kreativitet?” och Peter Hallbergs ”Vetenskap i sak”. Sedan, med anledning av Hallbergs artikel – och här träder tre nya namn in i diskussionen, vilka sedermera kommer att spela en stor roll i introduktionen av och debatten kring den hermeneutiska och poststrukturalistiska teorin – de vid den här tiden odisputerade forskarna Horace Engdahls, Roland Lysells och Anders Olssons replik på Hallbergs artikel: ”Den okända verkligheten. Anteckningar till Peter Hallbergs vetenskapssyn.”²⁵

Debatten om positivismen får nytt bränsle i och med antologin *Humaniora på undantag? Humanistiska forskningstraditioner i Sverige* (1978), vari bland andra Tomas Forsers redan nämnda uppsats från 1976 publiceras i en utvidgad version: ”En helig och allmänlig kyrka.”²⁶ Men debatten rör inte bara positivismen som begrepp och företeelse utan även historismens förhållande till positivismen samt frågan om den historiskt influerade humanismen i Weibulls efterföljd kan betraktas som objektiv vetenskap. Förutom Forsers bidrag i *Humaniora på undantag*, är Sven-Eric Liedmans bidrag ”Humanistiska forskningstraditioner i Sverige. Kritiska och historiska perspektiv” härvidlag belysande.²⁷ När det gäller frågan om humanioras vetenskaplighet utgör även Svante Nordins ”Humaniora och vetenskap. En historicistisk uppfattning” i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1979:3 ett viktigt bidrag.²⁸

Mycket av 70-talets debatt förs på en vetenskapsteoretisk nivå och kretsar mycket kring kritiken av litteraturhistorieämnets tradition. Även om debatten om positivismen och den traditionella litteraturforskningen avtar i intensitet mot slutet av 70-talet fortsätter diskussionen om litteraturvetenskapens utveckling men blir mindre fokuserad på det gamla och mer fokuserad på det nya. Debattens tonvikt förläggs mer på teorierna själva än på de vetenskapsteoretiska fundamenten. Och det är också under andra hälften av 1970-talet som de nya teorierna inte bara debatteras utan också börjar komma till bruk i forskningen.

Teorins pionjärer: strukturalismen

De teoretiska nyorienteringarna börjar synas i litteraturforskningen under 70-talet trots att deras genomslag i ämnet som helhet endast är marginell. Det är framförallt bland doktorsavhandlingar man kan skönja en nyorientering och det är strukturalismen som är den dominerande riktningen. Strukturalismens genomslag i den svenska litteraturvetenskapen kan troligen härledas till den marxistiska litteraturteori som hade sin högkon-

junktur under tidigt 70-tal. Två indicier på att strukturalismens popularitet har sin grund i marxismen är, för det första, att den marxistiske Lucien Goldmann är den förste strukturalist som får ett genomslag i ämnet, för det andra, att Kurt Aspelins avgörande introduktioner av såväl marxism som strukturalism skapar en koppling mellan dessa traditioner.²⁹ Strukturalismens inflytande vid den här tiden är dock huvudsakligen av metodisk karaktär; det är framförallt nya metoder för textanalys som introduceras. Strukturalismens teori strider mot den traditionella litteraturhistoriens, komparatismens och biografismens uppfattning om det litterära verket som ett uttryck för en tidsanda, en författares psyke eller som ett uttryck för litterära, kulturella och idéhistoriska strömningar. Strukturalismen förfäktar därför textanalysen som metod och vänder sig mot olika genetiska förklaringsmodeller. Men samtidigt tycks inte den metodiska version av strukturalism som anammas i den svenska litteraturforskningen stå i direkt motsättning till den empiristiska uppfattningen så länge det handlar om det empiriskt avgränsade verket. Man kan säga att strukturalismens inriktning på den litterära textens inre organisation och uppbyggnad kompletterar de externt inriktade metoderna. Den traditions- eller ”paradigmbrytande” potential som ligger i strukturalistisk teori kommer med andra ord inte riktigt fram vid denna tid. Det kunskapsteoretiska brott, som strukturalismen potentiellt för med sig, mellan strukturella och genetiska förklaringsmodeller, blir sällan tydligt. Att betrakta litteraturen som ett teckensystem inom större teckensystem (sociala, estetiska m.fl.), att ersätta genetiska samband med strukturella, att se skillnaderna som viktigare än enheterna själva – till skillnad från empirismens vetenskapssyn som utgår från det positiva – är synsätt som sällan görs explicita i forskningen praktik.

Oavsett hur mycket av strukturalismens teoretiska potential som förverkligas utgör göteborgsforskaren Marianne Kvists doktorsavhandling *Resignation och revolt. Eugène Dabit och "le mal de vivre" – en studie i författarens vision du monde* (1976) ”något av ett pionjärbete”. Thomas Olsson skriver i *Samlaren*: ”I svensk litteraturvetenskap är det sannerligen ont om avhandlingar som [...] tillämpar teoretiska modeller, som inte hunnit bli etablerade nog att gälla som ’vetenskapliga’.” Och några sidor längre fram framhåller Olsson att en av avhandlingens stora förtjänster är dess ”självständiga användning och omfunktionering av ett av det senaste decenniets mest betydelsefulla bidrag till litteraturvetenskapens metodiska och teoretiska utveckling, Goldmanns genetiska strukturalism”.³⁰ Kvist är helt riktigt en av pionjärerna, när det gäller att tillämpa Lucien Goldmanns genetiska strukturalism eller, för den delen, att tillämpa en strukturalistisk metodik överhuvudtaget inom svensk litteraturforskning. Däremot har Goldmanns teorier introducerats långt tidigare. Redan 1968 presenterar Sven-Eric Liedman Goldmann för den svenska publiken i tidskriften *Komma* där man också återfinner en av Goldmanns

texter i svensk översättning.³¹ Man kan också nämna att Bernt Olsson ger en kortare introduktion till några moderna franska teoretiker, däribland Goldmann, i *Samlaren* 1969,³² samt att Eva Adolfsson, presenterar Lucien Goldmann i *BLM* 1970.³³

En annan pionjär, vid sidan av Kvist, är Ola Holmgren som i sin avhandling *Kärlek och ära. En studie i Ivar Lo-Johanssons Måna-romaner* (1978) förenar ”lingvistiska, strukturalistiska, receptionshistoriska och allmänt hermeneutiska metoder [...] med mer konventionella historiska metoder”.³⁴ Avhandlingen är metodiskt intressant för att den visar vägen för en strukturalistiskt orienterad romananalys, samtidigt som den är banbrytande med tanke på den rad moderna teoretiker som här, för första gången i en svensk litteraturvetenskaplig doktorsavhandling, presenteras. Han introducerar den franske strukturalisten Émile Benveniste, och hans begreppspar ”discours” (diskurs, utsägelse) och ”récit historique” (berättelse, utsaga), som inte tidigare är uppmärksammas inom svensk litteraturvetenskap.³⁵ Han stödjer sig delvis på Tzvetan Todorovs syn på en berättelsens form,³⁶ som här kommer till bruk för första gången i en svensk doktorsavhandling, liksom Roman Jakobsons modell över språkets funktioner, som används i analysen av stilen i *Måna*.³⁷ Såväl Todorov som Jakobson har dock uppmärksammas tidigare. Kurt Aspelin och Bengt A. Lundberg har som bekant introducerat Jakobson inom den svenska litteraturvetenskapen, tidigast i *Form och struktur* från 1971 (där också Todorov introduceras),³⁸ men framförallt i *Poetik och lingvistik* från 1974.³⁹ Inom svensk lingvistik var Jakobson emellertid bekant långt tidigare.⁴⁰ Men när det gäller doktorsavhandlingar i litteraturvetenskap torde detta vara den första gången Jakobsons poetik kommer till bruk.

Roman Jakobson är inte utgångspunkt men dock föremål för Anita Boström Kruckenbergers *Roman Jakobsons poetik. Studier i dess teori och praktik* (1979), ett av de få metateoretiska forskningsprojekt som dittills hade genomförts inom den svenska litteraturvetenskapen.⁴¹ Även om metateoretisk forskning är sällsynt, är det inte på något vis förvånande att den första teoribildning som blir *föremål* för en svensk doktorsavhandling i litteraturvetenskap, är strukturalisten Roman Jakobsons. Jakobsons poetik är central för den litteraturvetenskapliga strukturalismen och Kruckenbergers avhandling är så till vida ett av de viktigaste bidragen, vid sidan av Aspelins, till introduktionen och etableringen av strukturalismen i svensk litteraturvetenskap, även om avhandlingen, trots sitt ämne, inte själv är teoretiskt eller metodiskt nydanande, utan huvudsakligen deskriptiv och refererande. Strukturalismen förekommer, framförallt som metod, hos betydligt fler litteraturforskare än som här har nämnts men blir efter 70-talet inte längre den dominerande riktningen inom den litteraturteoretiskt influerade forskningen.

Teorins pionjärer: Hermeneutik och poststrukturalism

Under slutet av 70 och början av 80-talen börjar teorier i den fenomenologiska traditionen (hermeneutik och tematisk kritik) och poststrukturalistisk teori på allvar introduceras i ämnet.⁴² Julia Kristevas intertextualitetsbegrepp och Michail Bachtins dialogism får ett genomslag i litteraturforskningen under denna tid och kommer sedermera att etableras som några av de vanligaste utgångspunkterna i den teoretiskt nyorienterande forskningen. Man kan tydligt avläsa en förskjutning från en strukturalistisk dominans till en hermeneutisk och poststrukturalistisk. Det är också tydligt att det framförallt är bland doktorander och utomakademiska fora dessa teorier får sitt första genomslag. Viktiga kraftfält i sammanhanget är bland annat tidskriften *Kris* och Nordiskt sommaruniversitet, *NSU*, med i huvudsak forskarstuderande, men också studenter som verksamma. Inte minst betydelsefull är antologin *Hermeneutik* utgiven 1977, där centrala texter av bland andra Hans-Georg Gadamer och Paul Ricoeur presenteras för en svensk publik i svensk översättning med kommentarer. För det poststrukturalistiska genomslaget är det så kallade ”Derrida-numret” av *Kris* från 1980 av avgörande betydelse.⁴³

Doktoranderna spelade en avgörande roll för introduktionen av fenomenologi, hermeneutik, tematisk kritik och dekonstruktion i litteraturvetenskapen och det kan vara värt att nämna tre pionjärsatser. Kurt Aspelins lärjunge Beata Agrell disputerar vid Göteborgs universitet 1983 på en i många avseenden udda avhandling: *Frihet och fakticitet. Om ordning, oordning, lydnad och frihet i Sven Delblancs roman Prästkappan* (tryckt 1982).⁴⁴ Avhandlingen är ovanlig framförallt för att Sartres fenomenologi får utgöra teoretiskt fundament för texttolkningen. Det är ju inte helt självklart att inordna Sartre som en central person inom den moderna litteraturteorin. Men vad som gör denna avhandling teoretiskt nydanande är framförallt det fenomenologiskt färgade textbegreppet och dess förbindelse med läsakten. Texten realiserar i läsningen, den är lika beroende av tolkningen som av sin egen intentionalitet menar Agrell.⁴⁵ Hon presenterar, med influenser från Paul Ricoeur, en fenomenologiskt färgad läsarstrategi som i denna skala inte tidigare förekommit i svensk litteraturvetenskap.

Två avhandlingsförfattare som förenar fenomenologiskt inspirerad teori (tematisk kritik) och poststrukturalism är Roland Lysell och Anders Olsson.⁴⁶ Den subjektorienterade fenomenologin och den språkligt orienterade poststrukturalismen kan ju synas svårförenliga; icke desto mindre kommer teorier knutna till dessa olika riktningar hos många forskare från 80-talet och framåt att förenas. Lysells avhandling, *Erik Lindegrens imaginära universum* (tryckt 1982), är den första svenska doktorsavhandling som behandlar och utgår från den tematiska kritiken, främst Jean-Pierre Richard, och därmed ger den ett avgörande bidrag till en teoretisk nyorien-

tering inom ämnet. Fakultetsopponenten Magnus Röhl formulerar härvidlag kritiska synpunkter som efterhand blir vanligen återkommande i kritiken av den nyare teorin. Problemet med bland annat den fenomenologiskt inspirerade tematiska kritiken och den poststrukturalistiska teorin i litteraturforskningens sammanhang är att dessa typer av teorier inte självklart är metodiskt användbara, menar Röhl.⁴⁷ Dessa teorier berör framförallt olika metafysiska frågor om textens status, förståelse, medvetande osv., snarare än att ge direktiv för praktisk tolkning och analys. En annan synpunkt som snarast illustrerar den föregående är att tillämpningen av intertextualitetsbegreppet, vilken, hos Lysell, utgår från Roland Barthes poststrukturalistiska uppfattning såsom den formuleras i "De l'œuvre au texte", tenderar att hamna i den traditionella genetiska komparatismen.⁴⁸

Vid samma institution, samma år och med liknande teoretiska influenser som Lysell lägger Anders Olsson fram sin avhandling, *Ekelöfs nej* (1983). Liksom för Lysell är Jean-Pierre Richards tematiska kritik den viktigaste utgångspunkten, men på samma sätt som hos Lysell, modifieras hos Olsson den tematiska kritiken av vissa poststrukturalistiska inslag personifierade av Jacques Derrida. Han lutar sig även, vad intertextualitetsbegreppet anbelangar, mot Julia Kristeva, Michael Riffaterre och Gérard Genette (som längre fram blir viktig för narratologins utveckling i Sverige).⁴⁹ Men Anders Olsson är inte bara viktig som avhandlingsförfattare utan framförallt för att han i sin övriga produktion tillsammans med Horace Engdahl utgör en av de viktigaste introduktörerna av modern teori i Sverige efter Kurt Aspelin.

Det är som flitiga skribenter i dagspress, tidskrifter, böcker och antologier som Olsson och Engdahl har gjort sina mest betydande insatser vad teorireceptionen anbelangar. Jag tänker framförallt på deras introduktioner av hermeneutisk och poststrukturalistisk teori (från sent 70-tal och framåt) i tidskriften *Kris*, men även i *BLM, Tidskrift för Litteraturvetenskap* och i *Dagens Nyheter*. Inte minst viktig är deras medverkan i antologin *Hermeneutik* (1977). I Olssons fall har dessutom *Den okända texten* (1987) haft stor betydelse för den moderna teorins konsolidering – han försåg härmed seminarierummen med den första större översikten över hermeneutikens och poststrukturalismens idétraditioner på svenska språket.⁵⁰

I Engdahls fall visade hans doktorsavhandling *Den romantiska texten. En essä i nio avsnitt* (1986/1987) nya vägar för litteraturforskningens praktik.⁵¹ Han skriver i förordet: "Teoretiska inspirationskällor finns men har inte gått in i arbetet som 'modeller' eller 'redskap', och frågan är om den sorts teori som intresserar mig alls låter 'sig tillämpas'."⁵² Detta citat sammanfattar, kan man säga, en av de punkter vilka gjort Engdahls avhandling kontroversiell, och jag tänker då närmast på att den formellt avviker från normen för den "vetenskapliga forskningsmetodiken". En

doktorsavhandling bör följa en gängse vetenskaplig mall, med angivande av syfte och metod, teoretiska *utgångspunkter* till de metoder som *tillämpas*, referenser och källor, underbyggda resonemang, bestyrkta teser eller slutsatser och så vidare – det vill säga en metodik som i allt väsentligt bygger på den empiristiska vetenskapssynen. Utgår man från ett icke-empiristiskt synsätt uppstår med andra ord ett formellt problem. Antingen anpassar man teorin till gängse forskningsmetodik och riskerar att de teoretiska influenserna stannar vid en rent terminologisk överbyggnad. Eller anpassar man forskningshantverket till de teoretiska förutsättningarna, vilka kan vara uttalat antiempiristiska, men riskerar då att inte uppfylla den traditionella normen för vetenskaplighet som vidhåftar doktorsavhandlingar i ämnet. Engdahls avhandling ställde ämnesinstitutionen inför ett genuint dilemma: om ämnet skall tillåta modern teori måste också synen på vetenskaplighet revideras.⁵³

En annan forskare som har tänjt gränserna för vad den traditionella vetenskapsnormen kan tillåta är Lisbeth Larsson. *En annan historia. Om kvinnors läsning och svensk veckopress* (1989) är en mycket okonventionell doktorsavhandling.⁵⁴ Dels är det den första svenska avhandling som i metodiskt avseende tar stöd i ”reader-response criticism”, dels vill den i själva framställningsformen illustrera läsarperspektivet. Disposition och framställning ligger på många sätt utanför den gängse normen – bland annat kommer forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter först i det avslutande kapitlet, register saknas och skrivsättet tenderar att växla mellan lustläsarens och litteraturforskarens. De receptionsteoretiker Larsson utgår från, Jonathan Culler, Stanley Fish, Wolfgang Iser, Hans Robert Jauss och David Bleich, får delvis kritik på grund av deras uppfattning om idealläsare och läsarter.⁵⁵ Larsson vill som en korrigering till Bleichs och andra manliga teoretikers synsätt uppvärdera en kvinnlig läsart som bygger på närhet, identifikation och upplevelse. Med stöd hos en rad feministiska och psykoanalytiska teoretiker, såsom Janice Radway, Nancy Chodorow och Carol Gilligan, presenterar Larsson sin egen syn: ”Om man i stället för att överge det ’medseende’ perspektivet vidhåller det [...] kan man också se hur den nära, identifikatoriska och medläsande läsart som de kvinnliga triviallitteraturläsarna driver till sin spets rymmer sin särskilda meningsproduktion.”⁵⁶

Intertextualitet och bachtinsk dialogism

Intertextualitetsbegreppet och efterhand den bachtinska dialogismen utgör de kanske vanligaste influenserna i teoretiskt färgad svensk litteraturforskning under litteraturteorins expansionsfas. Julia Kristeva, som myntat termen intertextualitet, är ju framförallt influerad av Michail Bachtin och dennes idéer om dialogicitet, och inte minst Barthes artikel ”De l’œuvre au texte” har bidragit till synen på texten som en aktivitet, snarare än

artefakt, som en fortgående dialog och intertextuell väv som inkluderar läsarens egen textuella historia och sammanhang.⁵⁷ Anders Olsson och Roland Lysell är viktiga namn i introduktionen av detta tänkande, men de forskare som anammade detta tänkande är otaliga, som exempel kan nämnas Eva Hættner Olafsson, Christina Svensson, Ulf Olssons, Jenny Westerström, Elisabeth Hästbacka och Anders Öhman.⁵⁸

Även om intertextualiteten eller dialogismen ofta används på ett rent terminologiskt plan, för att ersätta den traditionella komparatismen, kan man säga att, när dessa teorier inte används rent kosmetiskt, de för med sig en gentemot den traditionella litteraturvetenskapen klart avvikande syn på litteraturstudiets föremål. I ett resonemang som vidrör begrepps-förvirringen kring intertextualitet visavi komparatism skisserar Elisabeth Hästbacka ett alternativ till den traditionella forskningens empiristiska utgångspunkter. Med stöd hos Bachtin menar hon att människans språkliga handlingar inte kan betraktas som "kausalt bundna produkter av givna omständigheter".⁵⁹ Språkhandlingar manifesteras i stället alltid i interaktion med ett socialt sammanhang, och eftersom dessa möten alltid är relaterade till en ständigt föränderlig, och därför tillfällig, kontext (en unik dialogisk situation) är den språkliga meningen alltid unik, men icke desto mindre konkret (den är alltid determinerad av den omedelbara sociala situationen). Det är det levande språkbruket i den sociala samvaron, som Bachtin vill rikta vår uppmärksamhet mot. Ingen text är ett stelnat objekt utan ingår i en ständig dialog med tidigare texter, andra texter och nya texter; varje text kan alltid förstås på ett nytt sätt beroende på den omedelbara kontexten vari den läses och varje läsning kan skapa nya unika texter och så vidare *ad infinitum*. Därför kan vi inte betrakta texten som bara ett fixt empiriskt objekt (genererat av andra fixa omständigheter). Och därför, menar Hästbacka, "måste forskare inom humaniora, förutom att studera sitt ämne som objekt, dvs. som något som inte förutsätts kunna 'svara', även möta det som subjekt".⁶⁰ Texten har alltså enligt detta sätt att se inte en förborgad immanent innebörd som vi med hjälp av olika metoder kan närma oss eller försöka uppenbara, utan textens mening är beroende av handlingen att läsa. Huruvida ett sådant förhållningssätt är förenligt med gängse vetenskapsnorm eller inte är en annan fråga, men klart är att poststrukturalistisk influerad teori uppfattades av många som "oprövbar", spekulativ, relativistisk, och ovetenskaplig.

Teorins pionjärer: feminism och psykoanalys

Kvinnolitteratur och feministiska teman har behandlats och diskuterats under ett längre tag inom akademien och fick ett mindre genombrott under 1960-talet då pionjärer som Karin Westman Berg, Eva Åsbrink och Rita Liljeström lade grunden för det som brukade kallas könsrollsanalyser. Inte minst Karin Westman Berg var en drivande kraft med det könsrollssemi-

narium hon initierade 1967. Indirekt är hon och andra av 60-talets pionjärer vägröjare för den genusteoretiska inriktning som senare växer fram.

När det gäller den moderna psykoanalytiskt eller poststrukturalistiskt influerade feminismen (dvs. den feminism som brukar kategoriseras under rubriken modern teori) uppmärksammas den först, liksom fallet är med mycket av den moderna teorin, utanför den akademiska undervisningen. Redan 1979 kan man i tidskriften *KRIS* finna några introduktioner till den moderna feminismen bland andra Antony Wildens "Kritik av fallocentrismen", Anders Olssons "Till Lucy [sic!] Irigaray" och en översatt artikel av Irigaray, "Könet som inte är ett".⁶¹ Det är värt att notera att dessa tidiga, kanske första, introduktioner och översättningar av postmoderna feminister uteslutande görs av män, men därefter blir det huvudsakligen kvinnor som formerar litteraturvetenskapens nya feministiska och genusteoretiska inriktning.

Ebba Witt-Brattströms betydelse för genomslaget av modern feminism i svensk litteraturvetenskap är viktig, inte minst när det gäller den efterhand så vanliga kopplingen mellan feminism och psykoanalys. Genom en mängd artiklar, debattinlägg, introduktioner med mera har hon ända sedan början av 80-talet spridit såväl modern feminism och psykoanalys, framförallt Julia Kristevas teorier, som kvinnolitteraturforskning till en bredare publik.⁶² Hennes doktorsavhandling *Moa Martinson. Skrift och drift i trettioalet* har också blivit spridd till en ovanligt stor läsekrets och även om den inte helt går i den moderna teorins tecken har den bidragit till att inspirera många yngre forskare att anamma feminismens perspektiv.⁶³

Vad doktorsavhandlingar anbelangar måste dock Gunilla Domellöfs två år tidigare utgivna *I oss är en mångfald levande. Karin Boye som kritiker och prosamodernist* (1986) betecknas som en pionjärinsats.⁶⁴ Det är den första doktorsavhandling som intar ett postmodernistiskt influerat könsteoretiskt perspektiv. Med stöd av en annan viktig nordisk föregångare, Toril Moi, kritiserar hon den så kallade androcentriska humanismens fasthållande av könsförtrycket och formulerar samtidigt en genuint poststrukturalistisk deklaration. Jag citerar Domellöf *in extenso*, för här utstakar hon, som första svenska avhandlingsförfattare, den väg feministisk forskning skall följa:

För att kunna förändra maktrelationerna mellan könen, är det under patriarkatet en metodiskt viktig angelägenhet att se maktkampen som en del av konstverkets kontext. Genom att knyta det könsteoretiska perspektivet till de fundamentala intressen, som ger symboliska tecken mening, blir det möjligt att diskutera kvinnors meningsproduktion i text utifrån nya villkor. Både i fråga om kritiska och skönlitterära texter gäller det att dels avslöja begreppen maskulinitet och femininitet som sociala konstruktioner, som inte refererar till någon essentiell verklig-

het, dels att konfrontera den politiska makt och reella innebörd, som dessa kategorier haft för verklighetsuppfattningen.⁶⁵

Här berörs såväl anti-essentialismen, socialkonstruktivismen och genus-tänkandet som den dekonstruktiva feminismens ideologiska funktion och det är ingen tvekan om att den poststrukturalistiska teorin, med dess syn på tecken, mening, genus, i feministisk tappning ses som i högsta grad metodiskt tillämpbar, närmast som en politisk handlingsstrategi. Domelöf är som feministisk avhandlingsförfattare en föregångare, hon inmutar ett för svensk litteraturforskning nytt forskningsområde och medverkar på så sätt till en expansion för den feministiska forskningen i svensk litteraturvetenskap.

Om någon annan riktning, vid sidan av den ”nya feminismen”, kan sägas få sitt genombrott under andra hälften av 80-talet är det den moderna psykoanalysen. Fram till denna period har ju såväl modern som traditionell (freudiansk, jungiansk) psykoanalys, som Lars Nylander påpekat, varit ”så gott som helt frånvarande från de svenska humanvetenskaperna”.⁶⁶ Den litteraturvetenskapliga forskning med psykoanalytisk inriktning som bedrivits fram till 1986 beskriver Nylander översiktligt i kapitlet ”Något om psykoanalysen i svensk litteraturvetenskap” i antologin *Litteratur och psykoanalys – en antologi om modern psykoanalytisk litteraturtolkning* (1986). Han betonar bland annat att det var forskare inom de feministiska och marxistiska teoritraditionerna ”som under 70-talet började föra in psykoanalysen i den litteraturvetenskapliga disciplinen” och nämner namn som Birgitta Holm och Maria Bergom-Larsson.⁶⁷ Den psykoanalytiska teorins genomslag är till stor del den moderna feminismens förtjänst. Inte minst är namnet Kristeva viktigt för denna utveckling. Men psykoanalysen har även uppmärksammats utanför den feministiska forskningen?

Lars Nylander är ett av de viktigaste namnen för etableringen av den moderna psykoanalytiska teorin med ovan nämnda antologi.⁶⁸ Men vid sidan av Nylander måste Rickard Schönström nämnas. Han är en av de första på svensk botten som på allvar ger sig i kast med Jacques Lacans teorier; även om andra tidigare berört den.⁶⁹ I hans doktorsavhandling *Dikten som besvärjelse. Begärets dialektik i Pär Lagerkvists författarskap* (framlagd i Lund 1987), som enligt författaren själv kan etiketteras som dekonstruktivistisk, finns vid sidan av psykoanalytisk teori inslag av bachtinsk dialogism, fenomenologi, semiotik och strukturalism.⁷⁰ Även om psykoanalysen utgör superteorin i sammanhanget – den tar vid där de andra kommer till korta – utgör Schönströms avhandling ett för den moderna teorin typiskt exempel på teoretisk pluralism.

Den teoretiska pluralismen, jargongen och frågan om vetenskapligheten

En tendens som är tydlig, inte bara utifrån ovanstående genomgång utan också mer generellt, vad gäller tillägnet av modern teori i svensk litteraturforskning är pluralismen, i meningen att exempelvis teorier i den fenomenologiska traditionen sammanförs med poststrukturalistiska teorier, men också att såväl fenomenologiska som poststrukturalistiska teorier sammanjämkas med en traditionellt empiristisk vetenskapssyn. I bägge fallen handlar det om att försöka förena oförenliga perspektiv. Hermeneutiska perspektiv sätts bredvid dekonstruktiva, som om de hade samma objekt. Empiristiska metoder förenas med uttalat icke-empiristiska synsätt. Inte sällan förenas både hermeneutiska, poststrukturalistiska och empiristiska perspektiv i en och samma artikel eller avhandling utan hänsyn till de oöverstigligena epistemologiska gap som finns mellan dessa perspektiv.

När det gäller de så kallade traditionella litteraturvetenskapliga metoderna – biografisk, komparativ, idéhistorisk med flera – kan man utan tvekan tala om en pluralism – en *metodisk* pluralism – eftersom dessa olika metoder inriktas på gemensamma objekt och eftersom alla metoder har sina utgångspunkter i samma teoretiska förutsättning: empirismens kunskapsteori. Synen på objektet och relationen mellan kunskapssubjekt och objekt är gemensam. Men när det gäller *teoretisk* pluralism, av ovan nämnda art, är situationen en annan. Eftersom den grundläggande synen på objektet, på kunskapen och relationen mellan kunskapande subjekt och kunskapsobjekt skiftar efter teoretiska utgångspunkter, leder sådan pluralism för det mesta till inkonsekvenser. Innan man låter olika teorier samsas i en undersökning måste man först göra klart om det föreligger ett identiskt kunskapsobjekt och om man menar samma sak med begrepp som subjekt, objekt, förståelse, kunskap etc.

Den så vanligt förekommande teoretiska pluralismen förstärker också intrycket av att den moderna teorin i många avhandlingar används jargongmässigt, ibland blir det rent av en nödvändig slutsats. Jag tänker då inte bara på greppet att förena oförenliga eller svärförenliga teoretiska utgångspunkter, utan också att många avhandlingsförfattare säger sig använda moderna teorier men i praktiken utgår från empiristiska grundantaganden och, ofta nog, använder empiriska metoder kamouflerade under teoretisk terminologi.⁷¹ Under det teoretiskt-pluralistiska angreppssättet ligger ofta en outtalad empiristisk textuppfattning: det är *en och samma* text som belyses ur olika perspektiv. Man kan till och med säga att detta empiriska identitetskriterium utgör en förutsättning för den teoretiska pluralismen.

Poststrukturalismen, intertextualiteten, den lacanska psykoanalysen, den moderna feminismen, men även hermeneutik och tematisk kritik byg-

ger på helt andra kunskapsteoretiska förutsättningar än den traditionellt empiristiska forskningen, men måste ändå, tycks det, möjligen med undantag för feminismen, anpassas till denna vetenskapssyn och resultatet blir ”termskrammel” och jargong – eller möjligen taktik. Varför, kan man fråga? Svaret är kanske så enkelt att ämnet litteraturvetenskap, såsom namnet antyder, kräver en empiristisk vetenskapsmetodik. Ämnet kräver av sina forskare, och speciellt doktorander, att de har sina undersökningsobjekt som de metodiskt undersöker utifrån uppfattningen att detta objekt är något så när identifierbart och avgränsbart. Om gränsen mellan objekt och subjekt här suddas ut riskeras ju ämnets vetenskapliga legitimitet.

Härvidlag kan man dessutom peka på att teori ständigt förväxlas med metod: Mångfalden av teorier uppfattas som en mångfald av metoder. Såväl dekonstruktion som hermeneutik till exempel används som metoder medan de egentligen bör förstås som teorier före metoderna, hemmahörande inom en metafysisk-ontologisk tradition (och kritiken av denna tradition). Även här är det, kan man gissa, den outtalat empiristiska grundsynen som tvingar fram denna förväxling. Men man kan samtidigt inte alltid vara säker på att forskaren är omedveten om diskrepansen mellan teoretiska förutsättningar och metodiska tillämpningar. Problemet kan naturligtvis ha sin grund i forskarens felförståelse av eller oinsatthet i de aktuella teorierna, men det är också fullt möjligt att förväxlingarna sker mot bättre vetande, att de utgör resultat av en anpassning eller eftergift till en inbillad eller verklig vetenskapsnorm, eller, om man så vill, en akademisk–institutionell censur. Föreningen av empiri och med empirismen oförenliga teorier måste med andra ord inte uppfattas som rent ”termskrammel”. En sådan inkompatibel förening behöver alltså inte bero på bristande teoretisk insikt eller okunskap utan kan grundas på taktiska överväganden. I vilket fall som helst kan man konstatera att teorifloran och den teoretiska pluralismen till trots följer den största delen av den teoretiskt färgade litteraturforskningen, med vissa undantag, en traditionell empiristisk vetenskapsnorm, så även till sin form och uppbyggnad (klar disposition, forskningsöversikter, metodredovisningar, teser och resultat, etc.).

Även om det kan vara frågan om taktisk teorianvändning är problemen med kosmetiskt eller rent terminologiskt teoribruk ett påfallande och av många uppmärksammat fenomen.⁷² Den feministiskt inspirerade litteraturforskningen är däremot i mindre utsträckning ”kosmetisk” eller anpassad till traditionella vetenskapsnormer. Här finns en mer uttalad kritik av den traditionella vetenskapligheten. Vetenskapen relativiseras i så måtto att den framställs som en av många diskurser. Kritiken av vetenskapen handlar inte om dess innehåll så mycket som att den är en hierarkiskt överordnad manlig diskurs som motiveras av makt i stället för sanning. Vetenskapen är den härskande ideologin och litteraturteorin får därför en politisk funktion: den ger incitament för kampen mot överordnade ideo-

logier, den motiverar teoretiskt könets och maktens diskursivitet och öppnar vägen för nya och alternativa berättelser. Men denna uppfattning om vetenskapens och ideologiernas diskursivitet, uppfattningen att olika diskurser är godtyckliga men samtidigt motiverade av makt eller förtryck, är enligt teorin universellt giltig. Därmed kan man säga att det åtminstone finns *ett* icke relativt axiom inom denna typ av feministisk teori. I vilket fall uppfattas den legering av teori och ideologi som feminismen representerar som ett reellt hot mot ämnets gängse normer, inte bara av manliga ämnesföreträdare. Ingeborg Nordin Hennel till exempel menar att om all läsning och förståelse är avhängig kontext, perspektiv, kön, klass etc. öppnas vägen för såväl godtyckliga som tendentiösa tolkningar.⁷³

Inte bara när det gäller feminismen utan när det gäller nyare teori över huvud taget är det också tydligt hur flera etablerade ämnesföreträdare reagerar mot den moderna teorins ifrågasättande av traditionell vetenskaplighet. Ett speciellt tydligt exempel är Lars Lönnroths sakkunnigutlåtande för en forskarassistenttjänst i Stockholm 1993. Debatten förorsakades av Lönnroths bedömning av Aris Fioretos avhandling *Det kritiska ögonblicket. Hölderlin, Benjamin, Celan* (1991) såsom "totalt ovetenskaplig".⁷⁴ Oavsett hur lysande essäist eller kritiker Fioretos är kan hans opus inte anses uppfylla ämnets vetenskapsnorm var Lönnroths ståndpunkt, och man kan gissa att många forskare som influerats av modern teori skulle få samma bedömning. Lars Lönnroth tycks mena att Fioretos bruk av modern teori gör att hans avhandling bör klassificeras som kritik snarare än vetenskap. Fioretos problematiserar själv frågan om kritik och vetenskap men använder begreppet kritik som ett i högsta grad teoretiskt begrepp, icke att sammanblanda med en mer vardagsspråklig innebörd ("recension", "bedömning", "värdering" etc.).⁷⁵ En liknande innebörd av kritikbegreppet, som hos Fioretos, kan man i princip knyta till en mängd avhandlingar inom ämnet som nyttjar så kallade "intertextuella" metoder eller "retoriska läsningar". Den intressanta frågan i detta sammanhang rör normen för vetenskaplighet i litteraturforskningen och om det föreligger någon enhetlig konsensus om en sådan norm.⁷⁶ Lönnroth sammanfattar själv några, enligt hans sätt att se, viktiga punkter för en enhetlig vetenskapsnorm, det vill säga vad som kan betraktas som vetenskapliga tillvägagångssätt. För det första: *litteraturvetenskapen* måste vara resultatriktad, den måste bidra med ny kunskap och ny förståelse, som sedan kan "vidareföras (eventuellt i mer stringent form) av andra forskare". För det andra: litteraturforskaren måste "se det uppenbara och självklara" och undvika alltför mycket sökande efter det fördolda och hemliga till exempel bakom "textens bokstavliga mening". För det tredje: litteraturforskaren bör alltid sträva efter "intersubjektivt kontrollerbara kriterier", forskningen bör med andra sträva mot objektivitet. För det fjärde: litteraturforskaren bör klart redovisa sin metod, bland annat för att göra det möjligt för andra forskare att fortsätta på samma väg.⁷⁷ Alla dessa punk-

ter sammanfaller med den empiristiska kunskapsteori som jag inledningsvis diskuterade och som jag menar utgör fundamentet för en stor del av den traditionella litteraturvetenskapen. Lönnroth använder begreppet vetenskap i samklang med ämnets äldre tradition, det vill säga den vetenskapssyn som behärskat ämnet under en stor del av 1900-talet fram till den moderna teorins landvinningar, men en del ämnesföreträdare menar dock att Lönnroth representerar "en föråldrad vetenskapssyn".⁷⁸ Kjell Espmark och Ulf Boëthius skriver i en anteckning till styrelsemötet vid den Litteraturvetenskapliga institutionen i Stockholm 24/11 1993 att Lönnroth tycks "rikta sig mot hela den typ av teoretiskt avancerad textanalys" som bland andra Fioretos bedriver:

Den skulle vara "litteraturkritik" och inte "litteraturvetenskap". Mot denna snäva avgränsning av begreppet litteraturvetenskap finner vi det viktigt att protestera. Ämnet har faktiskt vidgats sedan det en gång hette "litteraturhistoria med poetik". Ett skäl till att disciplinen i slutet av 1960-talet bytte namn till "litteraturvetenskap" var just att den skulle inrymma även renodlade textanalyser. Lönnroths försök att vrida klockan tillbaka bör avvisas.⁷⁹

Espmark och Boëthius representerar väl den vidsyn som utvecklats inom ämnet bland etablerade ämnesföreträdare, det vill säga uppfattningen att textanalysen borde utgöra en självklar del av litteraturvetenskapen. Men även om de välsignar den tidigare misstänkliggjorda textanalysen får vi påminna oss att den moderna teorin, inte på något sätt begränsas till textanalytiska metoder. Den kritiska kärnpunkten i den moderna teorins konfrontation med traditionen rör möjligheten till en vetenskap om litteraturen över huvud. Frågan är hur ämnesinstitutionen ställer sig till den moderna litteraturteorins metodkritiska dimension samt dess ifrågasättande av empirismens generella vetenskapsnorm?

Summary

Pioneers of theory. On the introduction and reception of modern literary theory in Sweden. By Michael Gustavsson. From the 1970's onward, comparative literature has held a unique position among the humanities with regard to the reception, development and application of theory. Hermeneutics, structuralism and postmodernist theory were appropriated by comparative literature before any other academic discipline, only later to be integrated into other subjects in the humanities and the social sciences. In this article, I offer an outline of the development within comparative literature, or the so-called "import of theory", especially during the 1970's and 1980's and with the Swedish reception as the focus. I limit my discussion to the introduction and establishment of theory, and deal primarily with the pioneers of literary theory on Swedish soil.

Hermeneutics and structuralism alike have a long history, but they first receive serious attention in Swedish comparative literature during the latter half of the 1970's. Postmodernist theory does not penetrate the discipline before the early 1980's. It is primarily such currents (hermeneutics, structuralism and poststructuralism) that are associated with contemporary theory and with the "theoretical revolution" in the discipline, thus making the 1970's the natural starting point for this study.

The expansion phase of literary theory reaches its culmination toward the end of the 1980's, when the quantity and variety of theoretical orientations are striking: structuralism, phenomenology, narratology, poststructuralism, psychoanalytic theory, feminist and gender theory, hermeneutics, thematic critique, reader-response criticism, reception aesthetics, Bakhtinian dialogism and intertextuality are among the most important influences.

Perhaps the most important pioneer in and importer of contemporary theory and method in Swedish literary studies was Kurt Aspelin, who cleared the way for continental influences, especially Russian formalism, structuralism and semiotics, which had earlier been largely inaccessible to the Swedish audience. The most significant contexts for the development of modern literary theory, aside from Aspelin's work, are doctoral dissertations and the journal *Kris* (*Crisis*).

Noter

1. Marxismen, litteratursociologin och Habermas offentlighetsteori har haft stor betydelse för ämnet som vägröjare för den moderna teorin, men har, lite orättvist, sällan hänförs till fenomenet modern litteraturteori. Habermas förekommer mycket sparsamt i den litteraturvetenskapliga undervisningen och den litteratursociologi som undervisats inom landets forskarutbildningar har visserligen haft en subversiv kraft, men har sällan klassificerats som "modern litteraturteori". Litteratursociologin i bred mening har för det mesta dessutom grundats i den empiristiska traditionen som den moderna litteraturteorin vill utgöra ett brott mot, vilket jag kommer att visa. För vidare inblickar i den sociologiska traditionen under 70-talet se t.ex. Arne Melberg (red.): *Den litterära institutionen. Studier i den borgerliga litteraturens sociala historia* (Stockholm, 1975).

2. Se t.ex. Sven-Eric Liedman: "Humanistiska forskningstraditioner i Sverige. Kritiska och historiska perspektiv" i *Humaniora på undantag? Humanistiska forskningstraditioner i Sverige*, red. Tomas Forser (Stockholm, 1978), 11 ff.

3. *Ibid.*, 17.

4. Man kan t.ex. se Peter Hallberg m.fl.: *Litteraturvetenskap. Nya mål och metoder* (Stockholm, 1966) som ett försök att närma sig dessa ideal.

5. Kurt Aspelin: *Textens dimensioner. Problem och perspektiv i litteraturstudiet* (Stockholm, 1975).

6. *Ibid.*, 17 f.

7. *Ibid.*, 18 ff.

8. Peter Hallberg: *Natursymboler i svensk lyrik. Från nyromantiken till Karlfeldt* (Göteborg, 1951) och Staffan Björck: *Romanens formvärld* (Stockholm, 1953).

9. Se Erik Götlind: *De oerhörda orden. Litteraturestetiska och vetenskapsteoretiska problem* (Stockholm, 1961) och Sven Linnér: *Litteraturhistoriska argument. Studier i en vetenskaps metodpraxis* (Stockholm, 1964). Författarna till *Litteraturvetenskap. Nya mål och metoder* (Stockholm, 1966) är Peter Hallberg, Gunnar Hansson, Göran Hermerén, Karl Erik Rosengren och Jan Thavenius.

10. Detta är dock inget nödvändigt samband, det är en regel med möjliga undantag, dvs. en empirisk metod förutsätter inte *med*

nödvändighet en empiristisk kunskapssyn. Men samtidigt råder det, enligt t.ex. Torsten Pettersson, en stark konsensus om vad han kallar referenspremissen, dvs. att all vetenskap som inte är spekulativ bygger på en verklighetsreferens, som enligt mitt sätt att se sammanfaller med empirismen, och att denna referens vilar på en förhärskande (vad Pettersson kallar kunskapsteoretisk och vad jag kallar) ontologisk realism. Se Torsten Pettersson: *Dolda principer. Kultur- och litteraturteoretiska studier* (Lund, 2002), 25.

11. Lars Lönnroth: *Litteraturforskningens dilemma* (Stockholm, 1961).

12. Hallberg m.fl.: *Litteraturvetenskap. Nya mål och metoder*.

13. Lars Gustafsson (red.): *Forskningsfält och metoder inom litteraturvetenskapen* (Stockholm, 1970).

14. Som exempel kan nämnas Göran Printz-Påhlson: "Efter Babels torn – lingvistik och filosofi" i *BLM* 1967:6, 448–457; Lars Helander: "Lucien Goldmanns strukturer" i *BLM* 1968:4, 283–286; Bernt Olsson uppmärksammar namn som Maurice Blanchot, Georges Poulet, Jean-Pierre Richard, Lucien Goldmann, Roland Barthes i sin uppsats "Den nya franska kritiken. En presentation" i *Samlaren* 1969, 111–128 och Hans-Göran Ekman skriver om bl.a. Roland Barthes och Lévi-Strauss i "Ert kvarter – en hieroglyf att begrunda" i *Expressen* 1969-07-01.

15. Inge Jonsson: *Idéer och teorier om ordens konst. Från Platon till strukturalismen* (Lund, 1971).

16. Lars Gustafsson (red.): *Forskningsfält och metoder inom litteraturvetenskapen* (1970), andra omarb. och utvidgade uppl. (Stockholm, 1974).

17. *Form och struktur. Texter till en metodologisk tradition inom litteraturvetenskapen valda av Kurt Aspelin och Bengt A. Lundberg* (Stockholm, 1971).

18. Aspelin: *Textens dimensioner*.

19. Roman Jakobson: *Poetik och lingvistik. Litteraturvetenskapliga bidrag valda av Kurt Aspelin och Bengt A. Lundberg* (Stockholm, 1974) och *Tecken och tydning. Till konsternas semiotik. Texter valda av Kurt Aspelin och Bengt A. Lundberg* (Stockholm, 1976). Aspelin har ju också varit viktig för introduktionen av den marxistiska litteraturforskningen, se *Marxistiska litteraturanalyser i urval av Kurt Aspelin* (Stockholm, 1970) och i viss mån *Vetenskap som kritik. En intro-*

duktion till Frankfurtskolans aktuella positioner redigerad av Kurt Aspelin och Thomas Gerholm (Stockholm 1974).

20. Kurt Aspelin: "Gunnar Hansson, dikten och upplevelserna" i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1971/72:2, s. 66–73 och Gunnar Hansson: "Kurt Aspelin tecknar konturer", *ibid.*, 74–78. Se vidare, Erland Lagerroth: *Litteraturvetenskapen vid en korsväg. Traditionell forskning, marxism, strukturalism, hermeneutik, humanism, finalism* (Stockholm, 1980), 31.

21. Peter Hallberg: "Funderingar kring aktuell litteraturvetenskaplig terminologi" i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1974:5–6, 272–278. Magnus Röhl svarar i nästföljande nummer: "Funderingar kring Peter Hallbergs funderingar" i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1975:1, 52–55, och får i sin tur svar av Peter Hallberg: "Ett PS om diktverket som 'kod', 'modell' etc", *ibid.*, 56–61

22. Ett vittnesbörd från tidens debatt kan man finna i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1975:4 där teoriapologeten Björn Linell skriver i sin recension av de bägge festskrifterna *Diktaren och hans formvärld*, tillägnad Staffan Björck och Carl Fehrman (1975) och *Text och teater*, tillägnad Lennart Breitholtz (1974): "Den litteraturvetenskapliga forskningen befinner sig i en fruktbar kris. En nödvändig kritisk genomgång av traditionella metoder och teoretiska system har inletts, samtidigt som en rad nya och mycket viktiga frågor kring forskningens objekt, metoder och funktion har ställts." Linell menar att bakgrunden "till den ökade kritiska medvetenheten" bland annat är "den teoretiska utarmning" som kännetecknar svensk litteraturforskning. När det gäller de två festskrifter han recenserar påtalar han "bristen på teoretisk och metodisk medvetenhet hos forskarna", undantaget "Kurt Aspelins bidrag i göteborgarnas festskrift".

23. Tomas Forser: "Till frågan om den goda metodiska trätan" i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1976:1, 5–35.

24. Peter Hallberg: "Vem är 'positivist'?" i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1976:2-3, 162–172; Mats Furberg: "Mer om en träta", *ibid.*, 173–183 och Tomas Forser: "Svar", *ibid.*, 184–187. I samma nummer fortsätter dessutom Peter Hallberg sin terminologiska diskussion i artikeln: "Det vetenskapliga språkets kris", *ibid.*, 156–161.

25. Ingemar Algulin: "Vetenskaplig kris

eller vetenskaplig kreativitet?” i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1976:4, 296–307; Peter Hallberg: ”Vetenskap i sak”, *ibid.*, 308–312; Horace Engdahl, Roland Lysell, Anders Olsson: ”Den okända verkligheten. Anteckningar till Peter Hallbergs vetenskapssyn”, *ibid.*, 313–319. Se även Peter Hallberg: ”Tre män i en båt. Anteckningar om innanläsning m.m.”, *ibid.*, 320–327.

26. Tomas Forser: ”En helig och allmännelig kyrka” i Tomas Forser (red.): *Humaniora på undantag? Humanistiska forsknings-traditioner i Sverige*, (Stockholm, 1978), 125–176.

27. Sven-Eric Liedman: ”Humanistiska forskningstraditioner i Sverige. Kritiska och historiska perspektiv” i *Humaniora på undantag?*, 9–78.

28. Svante Nordin: ”Humaniora och vetenskap. En historicistisk uppfattning” i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1979:3, 177–194.

29. Aspelins *Marxistiska litteraturanalyser* (Stockholm, 1970) utges ett år före *Form och struktur* (1971). För den som låtit sig influeras av Aspelin är kopplingen mellan marxism och strukturalism naturlig. Det kan också vara värt att nämna att Jelena Dahl i början av 70-talet behandlar strukturalismen i två artiklar i *Tidskrift för litteraturvetenskap*: ”Ytterligare om poetik och lingvistik”, 1971/72:2, 79–82 och ”Strukturalisten Tynjanov”, 1971/72:4, 201–209.

30. Marianne Kvist: *Resignation och revolt. Eugène Dabit och "le mal de vivre" – en studie i författarens vision du monde* (Göteborg, 1976) samt Thomas Olsson, rec. av Marianne Kvist, *Resignation och revolt. Eugène Dabit och "le mal de vivre" – en studie i författarens vision du monde* (1976) i *Samlaren* 1977, 145 resp. 148.

31. Sven-Eric Liedman: ”På jakt efter världsåskådning” och Lucien Goldmann: ”Genetisk strukturalism och litterärt skapande” i *Komma* 1968:3.

32. B. Olsson: ”Den nya franska kritiken. En presentation”, 111–128. Förutom Goldmann behandlas här Maurice Blanchot, Georges Poulet, Jean-Pierre Richard och Roland Barthes.

33. Eva Adolfsson: ”Lucien Goldmann” i *BLM* 1970:7, 466–475. I samma nummer hittar vi Goldmanns ”Racines Bérénice” i svensk översättning, 476–477.

34. Ola Holmgren: *Kärlek och ära. En*

studie i Ivar Lo-Johanssons Måna-romaner (Stockholm, 1978), citatet från Ingemar Algulin, rec. av Ola Holmgren, *Kärlek och ära. En studie i Ivar Lo-Johanssons Måna-romaner* (1978), *Samlaren* 1979, 278.

35. Holmgren, *Kärlek och ära*, 28.

36. *Ibid.*, 32 f.

37. *Ibid.*, 123, 130.

38. Se t.ex. Aspelin & Lundberg: *Form och struktur*, 34 ff. samt 218–229.

39. Jakobson [Aspelin & Lundberg]: *Poetik och lingvistik*, 1974.

40. Se t.ex. Bertil Malmberg: *Nya vägar inom språkforskningen* (Stockholm, 1959).

41. Anita Boström Kruckenberg: *Roman Jakobsons poetik. Studier i dess teori och praktik*, (Uppsala, 1979).

42. Poststrukturalismen och framförallt hermeneutiken har dock uppmärksamats tidigare. Bland annat kan återigen Bernt Olssons uppsats ”Den nya franska kritiken. En presentation” i *Samlaren* 1969 nämnas där han uppmärksammar namn som Maurice Blanchot, Georges Poulet, Jean-Pierre Richard, Lucien Goldmann, Roland Barthes, 111–128. Erland Lagerroth uppmärksammar hermeneutiken redan 1972 i sin recension av Erwin Leibfried, *Kritische Wissenschaft vom Text*: ”En fenomenologisk hermeneutik. Ett bidrag till litteraturtolkningens teori” i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1971/72:3, 175–181. Hermeneutiska frågeställningar återkommer också i Lagerroths *Romanen i din hand. Att läsa, studera och förstå berättarkonst* (Stockholm, 1976). Denna bok föranledde dessutom en debatt i *TfL* 1976:4 – 1977:3 med bidrag av bl.a. Birgitta Holm, Ola Holmgren, Arne Melberg. I samma tidskrift försöker Anders Olsson året därpå visa på sambanden mellan fenomenologi och strukturalism i artikeln ”Mötet mellan fenomenologi och strukturalism. Edmund Husserl, Roman Jakobson och poesins natur” i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1978:4, 200–225. Nämnas kan också Peter Hallbergs introducerande uppsats ”Hermeneutik” i *Samlaren* 1978, 122–139.

43. *Hermeneutik*. En antologi sammanställd av Horace Engdahl, Ola Holmgren, Roland Lysell, Arne Melberg och Anders Olsson (Stockholm, 1977). Samtliga av medarbetarna har sedermera disputerat inom ämnet litteraturvetenskap men vid utgivningsåret var det dock endast Arne Melberg som var disputerad. I ”Derridanumret” av *Kris* 1980:

16 finner vi delvis samma introduktörer och kommentatorer som i *Hermeneutik*-antologin: Horace Engdahl och Anders Olsson. (Nämnas bör att detta nummer av *Kris* också har Blanchot som tema.)

44. Beata Agrell: *Frihet och fakticitet. Om ordning, oordning, lydnad och frihet i Sven Delblancs roman Prästkappan*. Volym I: *Hjältar, bragder, myter; läsare, läsaakt, text* (Göteborg, 1982). Disputationen ägde rum 1983.

45. *Ibid.*, s. 18.

46. Roland Lysell: *Erik Lindegrens imaginära universum* (Stockholm, 1982) och Anders Olsson: *Ekelöfs nej* (Stockholm, 1983).

47. Magnus Röhl, rec. av Roland Lysell, *Erik Lindegrens imaginära universum* (1982), *Samlaren* 1984, 101–104.

48. Lysell: *Erik Lindegrens imaginära universum*, 40 och 546 f, not 132. Barthes artikel "De l'œuvre au texte" återfinns i *Revue d'esthétique* 1971:4, 225–232.

49. Se t.ex. Jacques Derrida: *La dissémination* (Paris, 1972), 199–317; Julia Kristeva: "Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman", *Critique* 1967:23; Michael Riffaterre: *Semiotics of poetry* (Bloomington & London, 1978) och Gérard Genette: *Palimpsestes. La littérature au second degré* (Paris, 1982).

50. Anders Olsson: *Den okända texten. En essä om tolkningsteori från kyrkofäderna till Derrida* (Stockholm, 1987).

51. Horace Engdahl: *Den romantiska texten. En essä i nio avsnitt* (1986; Stockholm, 1987).

52. Engdahl: *Den romantiska texten*, 10.

53. Engdahl gav ju först ut *Den romantiska texten* som en essäsamling 1986. Till den befintliga texten fogade Engdahl en notapparat och ett appendix, vilket i formellt avseende gjorde boken mer vetenskaplig, och lade fram den som doktorsavhandling 1987, men kallade fortfarande sitt verk för "en essä".

54. Lisbeth Larsson: *En annan historia. Om kvinnors läsning och svensk veckopress* (Lund; Stockholm/Stehag, 1989).

55. *Ibid.*, 241.

56. *Ibid.*, 257.

57. Barthes: "De l'œuvre au texte", 225–232.

58. Eva Hættner Olafsson: *Fridas visor och folkets visor. Om parodi hos Birger Sjöberg* (Lund 1985); Christina Svensson: *Anders*

Lidbeck och 1700-talets estetik (Lund, 1987); Ulf Olsson: *I det lysande mörkret. En läsning av Birgitta Trotzigs De utsatta* (Stockholm, 1988); Jenny Westerström: *Barfotapoeten Nils Ferlin* (Lund; Stockholm, 1990); Elisabeth Hästbacka: *Det mångstämmiga rummet. Hjalmar Bergmans romankonst 1913–1918*, (Umeå; Stockholm, 1990); Anders Öhman: *Äventyrets tid. Den sociala äventyrsromanen i Sverige 1841–1859*, (Umeå, 1990).

59. Hästbacka: *Det mångstämmiga rummet*, 211.

60. *Ibid.*

61. Antony Wilden: "Kritik av fallocentrismen", övers. Arne Melberg, 30–36; Anders Olsson: "Till Lucy [sic!] Irigaray", 38 och Irigaray: "Könet som inte är ett", övers. Leif Janzon, 40–42 i *KRIS* 1979:11–12.

62. Inte minst viktig är hennes introduktioner av Julia Kristeva på svensk botten, se t.ex. Witt-Brattström: "Ur textens mörker – det kvinnliga antisubjektet och fadersblicken" i *Ord & Bild* 1983:4 och "Den främmande kvinnan – presentation av Julia Kristeva" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1984:2–3 samt Julia Kristeva: *Stabat mater och andra texter i urval av Ebba Witt-Brattström*, övers. Ann Runnqvist-Vinde (Stockholm, 1990) och Julia Kristeva: *Främlingar för oss själva*, övers. Ann Runnqvist-Vinde, fackgranskning av Ebba Witt-Brattström (Stockholm, 1991). För spridningen av kvinnolitteraturforskning i allmänhet har det samnordiska projektet *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*, bd I–V, huvudred. Elisabeth Möller Jensen (Höganäs, 1993–2000), i vilket Witt-Brattström var flitig medarbetare, spelat en stor roll.

63. Ebba Witt-Brattström: *Moa Martinsson. Skrift och drift i trettioalet* (Stockholm, 1988).

64. Gunilla Domellöf: *I oss är en mångfald levande. Karin Boye som kritiker och prosa-modernist*, (Umeå; Stockholm, 1986).

65. *Ibid.*, 9.

66. Lars Nylander (red.): *Litteratur och psykoanalys – en antologi om modern psykoanalytisk litteraturtolkning*, (Stockholm, 1986), 239.

67. *Ibid.*, 240 f. Den lacanska psykoanalysen uppmärksammas dock långt tidigare. I en artikel som rubriceras med tre tankstreck, "– – –", i *BLM* 1969:7 skriver Mats G. Bengtsson följande: "Freuds lingvistiskt orienterade psykoanalys har först på senare tid

följts upp, framförallt av Lacan. [...] Språket är ett system av beteckningar (symboler) som, drastiskt uttryckt, varken motsvarar eller besvarar någonting i verkligheten överhuvudtaget, utan som snarare är ett nästan cirkulatoriskt och autonomt system, där orden inte betecknar någonting annat än en *ren amorlundahet* (i det att deras uppgift är att skilja sig från varandra, inte att beteckna bestämda fenomen) och en *ren amorstädeshet* (i det att de alltid är närvaron av någonting frånvarande)." (520 f.) Se även Birgitta Holm: "Sanningen om Sherlock Holmes och andra spännande och gripande berättelser" i *Krut* 1979:9, 21–41; Maria Bergom-Larsson & Birgitta Holm: "Eros och brytningen med det borgerliga livsmönstret", *Birger Sjöberg Sällskapet* 1972, 182–202; Maria Bergom-Larsson: *Människan i det vertikala samhället* (Stockholm, 1974) och Olle Meyer: *Glömda bröder. Studier i bröderna Adolf och Gustaf Johanssons författarskap* (Stockholm, 1979).

68. Nylander har skrivit det långa och viktiga introduktionskapitlet till antologin där den postfreudianska psykoanalysen och traditionen som lett fram till den utreds, 9–102; dessutom har han, förutom den tidigare refererade forskningsöversikten "Något om psykoanalysen i svensk litteraturvetenskap", 239–243, skrivit studien "Fantasm, fantasi och fiktion: en lacansk läsning av John Fowles, *Den franske löjtnantens kvinna*", 319–351. I antologin förekommer även bidrag av Birgitta Holm och Ebba Witt-Brattström. Värt att lägga märke till är att Nylander, Schönström och Witt-Brattström samtliga var doktorander när de skrev sina bidrag till antologin, vilket troligen indikerar på vilken nivå inom ämnet som den moderna psykoanalysen först får sitt genombrott.

69. Schönström har behandlat såväl Kristeva som Lacan i "Sibyllans berättelse. Om Pär Lagerkvist, Gud och kvinnan" i *BLM* 1984:6, 390–398 och Kerstin Laitinen berör psykoanalytisk teori i *Begärets irrvägar. Existentiell tematik i Stig Dagermans texter*, (Umeå, 1986). Se vidare not 67.

70. Rickard Schönström, *Dikten som besvärjelse. Begärets dialektik i Pär Lagerkvists författarskap* (Stockholm & Lund, 1987).

71. Många har uppmärksammat detta fenomen. Se t.ex. Ingemar Algulin: Rec. av Ola Holmgren, *Kärlek och ära. En studie i Ivar*

Lo-Johanssons Måna-romaner (1978) i *Sam-laren* 1979, 278 och Ingeborg Nordin Hennel: Rec. av Birgitta Svanberg, *Sanningen om kvinnorna. En läsning av Agnes von Krusens-tjernas romanserie Fröknarna von Pahlen* (1989) i *Sam-laren* 1990, 105.

72. Se t.ex. Lars Gustafsson: Rec. av Christina Svensson, *Anders Lidbeck och 1700-talets estetik* (1987) i *Sam-laren* 1987, 92.

73. Nordin Hennel: Rec. av Birgitta Svanberg, *Sanningen om kvinnorna*, 105 f.

74. Aris Fioretos: *Det kritiska ögonblicket. Hölderlin, Benjamin, Celan* (Stockholm, 1991). Lönnroths bedömning återfinns i Sakkunnigutlåtande Stockholms Universitet, Diarienummer 806/92 (19930811), 13. När det gäller den debatt som följde Lönnroths sakkunnigutlåtande se Aris Fioretos och Roland Lysells resp. bidrag i "Enkät om litteraturvetenskaplig validitet" i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1993:4, 87–89 resp. 95–98; Lars Lönnroth: "Det sublima Genesiscitatet" i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1994:1, 112–119; Aris Fioretos: "'Också detta måste man av flera skäl teoretisera' Lönnroth, Longinus och Litteraturteori" i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1994:2, 81–99; Tomas Forser: "Vårt behov av kriser. Litteraturvetenskapen, kritiken och publiken" i *BLM* 1995:1, 48–52.

75. Se t.ex. Fioretos: *Det kritiska ögonblicket*, xi

76. Se t.ex. "Enkät om litteraturvetenskaplig validitet" med bidrag av Ingemar Algulin, Aris Fioretos, Mats Furberg, Birgitta Holm, Inge Jonsson, Ulla-Britta Lagerroth, Bengt Landgren, Roland Lysell i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1993:4, 85–98; samt "Enkät om litteraturvetenskaplig validitet" med bidrag av Anders Pettersson, Thure Stenström" i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1994:1, 107–111. Bl.a. Thure Stenström åberopar en konsensus vad gäller synen på vetenskaplighet inom ämnet, och menar (eller tror) att de flesta är överens om att t.ex. objektivitet visserligen är "svår att uppnå men likafullt eftersträvansvärd" (ibid., 109).

77. Lönnroth: "Det sublima Genesiscitatet", 117 ff.

78. Uttrycket är Lönnroths eget, ibid., 118.

79. Citerat efter Lysell: "Enkät om litteraturvetenskaplig validitet", 98.